

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНОК І ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ
ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ**

**Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Виконав: здобувач 4 курсу 07-411 групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Ігор ШАПШАЛОВ

Керівник: к.пед. н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ

Рецензент: старший помічник начальника
відділення персоналу штабу військової частини
А1604

Володимир ПАВЛЮК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВETERANІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ	7
1.1 Ветеранка та ветеран війни: особливості отримання статусу	7
1.2 Державні стратегії реінтеграції від військової служби до мирного життя (нормативно-правове забезпечення).....	14
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВETERANІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЕХНОЛОГІЇ ...	18
2.1 Технологічні особливості соціальної адаптації ветеранок та ветеранів війни до цивільного життя	18
2.2 Досвід впровадження цільових програм із соціальної та професійної адаптації ветеранів війни до мирного життя	24
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
ДОДАТКИ.....	39
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету	39

ВСТУП

Актуальність дослідження. Понад дев'ять років тривають військові дії, спричинені російською федерацією для захоплення України. 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення на територію нашої країни. Починаючи з 2014 року, участь у бойових діях на Сході України беруть десятки тисяч українських військовослужбовців. У зв'язку з тим, що військові дії тривають, на жаль, не маємо точної статистики щодо кількості учасників бойових дій, які вже демобілізувалися та стали на шлях реадaptaції до цивільного життя. Згідно з офіційною статистикою станом на 2020 рік в нашій країні нараховувалось 1 022 903 ветеранів війни, більше, ніж 450 тисяч осіб із них – це учасники бойових дій, і, на жаль, ця чисельність збільшується із кожним роком.

Ветерани та ветеранки війни – особлива вразлива категорія населення України, яких вважаємо героями, захисниками та патріотами, одночасно вони виступають як особи, суттєвий вплив на життя кого окреслила безпосередня участь у військових діях та для яких необхідним є процес соціальної адаптації до звичайного життя після повернення додому.

Треба наголосити, що по закінченні строку військової служби або ж по поверненню з війни перед ветеранами постає цілий комплекс проблем і потреб, як то: пристосування до умов цивільного життя, знаходження нової роботи, питання поновлення на попередньому робочому місці, усвідомлення свого «нового статусу», пошук житла в разі пошкодження власного через обстріли; повернення родини додому через вимушене виселення у зв'язку з військовими діями в колишньому місці проживання, адаптації до мирного життя – перераховані проблеми постають як перед майже кожним колишнім військовим, так і перед кожним членом нашого суспільства. Усе вище зазначене прямо пов'язуємо з моментами, коли саме повернення до цивільного життя допомагає ветеранам війни поновити взаємодіяти із цивільним суспільством і соціумом, і, як правило, допомагає знизити ризик

проявів будь-яких залежностей й інших відхилень від соціально прийнятних норм поведінки.

Аналізуючи закордонний досвід, доходимо висновків про те, що процес соціальної і професійної адаптації колишнього військового до цивільного життя буде вважатися ефективним тільки за можливості професійної зайнятості та фінансової стабільності. Слід зазначити, що соціальну адаптацію ветераном та ветеранів війни й допомогу у подоланні проблем, пов'язаних із переходом від військової служби до цивільного життя впроваджують як державні органи, так і недержавні (благодійні, добровільні, волонтерські) об'єднання за допомогою розроблених та затверджених програм, соціальних проєктів чи послуг, спрямованих на підтримку колишнього військового. Соціальна підтримка та соціальна адаптація ветеранок і ветеранів військових дій є розповсюдженою та професійно налагодженою системою у різних країнах світу, а з моменту початку бойових дій на сході нашої країни спостерігаємо початок впровадження та поширення також і в Україні.

Науковці також не стоять осторонь окреслення шляхів вирішення нових «викликів» у життя ветеранів війни після їх повернення та дослідження проблеми їх соціальної адаптації. Науковому вивченню піднятих питань присвячені праці наступних науковців: А. Горбань, І. Корольова, В. Корольчук, І. Пінчук, В. Пономаренко, В. Попова, П. Іванов, О. Караяні, Н. Тарабрина, Н. Завацька та інші.

Через ескалацію збройного конфлікту в Україні та продовження бойових дій по звільненню захоплених окупантами територій нашої країни, на жаль, проблема соціальної адаптації до цивільного життя поки стосується тих військових, які через поранення повернулись з війни для проходження лікування та реабілітації, а значна кількість захисників продовжує захищати народ України та виборювати перемогу нашої держави над рашистськими окупантами на ділянках, де відбуваються бойові дії. Тому піднята проблема залишається гострою для суспільства та обрана тема кваліфікаційної роботи

«Соціальна адаптація ветеранок і ветеранів війни до цивільного життя» видається дуже *актуальною*.

Мета роботи: розглянути особливості соціальної адаптації ветеранок і ветеранів війни до цивільного життя та дослідити технологічну специфіку такої роботи.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати теоретичні аспекти процесу соціальної адаптації ветеранів війни до цивільного життя;
- розглянути державні стратегії реінтеграції від військової служби до звичайного мирного життя;
- розкрити особливості та сучасні підходи до соціальної адаптації як основної технології соціальної роботи з колишніми військовослужбовцями;
- проаналізувати досвід впровадження цільових програм із соціальної та професійної адаптації ветеранів війни до мирного життя.

Об'єкт дослідження – соціальна адаптація до цивільного життя як основна технологія соціальної роботи з ветеранками і ветеранами військових конфліктів.

Предмет дослідження – технологічні особливості форм та методів роботи щодо соціальної адаптації колишніх військових до мирного життя.

Методи дослідження: опрацювання науково-методичної літератури з проблеми адаптації колишніх військових до цивільного життя; аналіз результатів сучасних досліджень різних галузей науки та статистичної інформації відповідно обраної теми дослідження.

Науковою новизною одержаних результатів постає аналіз теоретичного аспекту та технологічних підходів до реалізації соціальної адаптації ветеранок та ветеранів війни до цивільного життя; розглянуто досвід впровадження державних і недержавних цільових програм та проєктів

із соціальної та професійної адаптації колишніх військових до життя в суспільстві.

Практичною значущістю виступає можливість використання результатів кваліфікаційного дослідження в професійній роботі фахівців різних галузей щодо соціальної та професійної адаптації колишніх військових; студенти освітньої програми «Соціальна робота» закладів вищої освіти отримані результати можуть використовувати в процесі підготовки до навчальних занять із вивчення певних тем в межах освітніх компонент, дотичних до окресленої тематики; представлені результати дослідження можуть використовуватися спеціалістами соціальних служб, фахівцями закладів соціального захисту та надання соціальної допомоги, громадськими діячами чи волонтерами у процесі своєї роботи з колишніми військовими тощо.

Апробація результатів дослідження. Опрацьовані матеріали та результати представленого дослідження мали місце в процесі обговорення під час попередніх захистів кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протоколи від 06.02.2023 р. № 6). Автором підготовлено статтю на тему: «Сучасні підходи щодо реінтеграції від військової служби до цивільного життя як засобу соціальної адаптації ветеранок і ветеранів війни» за результатами дослідження до розміщення в електронному збірнику «Студентські студії» (2023).

Структура роботи. Представлена кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження складає 39 сторінок, основний текст роботи розміщений на 38 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

1.1 Ветеранка і ветеран війни: особливості отримання статусу

Системні проблеми державної підтримки учасників російсько-української війни, інших військовослужбовців, ветеранів та їх родин, а також пропозиція удосконалення взаємодії органів державної влади на місцях, забезпечення їх законодавчо закріплених прав і гарантій має на меті виявити аналіз системи соціального захисту цієї категорії населення.

Відповідно до статті 17 Конституції України держава зобов'язана забезпечувати соціальну підтримку громадян та членів їх сімей, які захищають Україну у складі Збройних Сил України, інших військових формувань. На сьогодні Закон України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» (зі змінами) та інші спеціальні нормативно-правові акти від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ містять понад 40 пільг, які надаються різними органами державної влади, та, на жаль, доступ до них все ускладнює бюрократія. Деякі законодавчі норми стосуються питань соціального захисту окремо ветеранів військової служби, або ветеранів Національної поліції, або ветеранів органів внутрішніх справ чи деяких інших осіб – усе це підсилює бюрократичний безлад і тим самим вказує на ускладнення процесу отримання законодавчо гарантованої пільги й погіршення процесу реінтеграції до цивільного життя.

На гарячі лінії багатьох громадських об'єднань та організацій останнім часом збільшилась кількість звернень ветеранів зі скаргами на складність механізму отримання тієї чи іншої пільги або невідповідність пільг потребам ветеранів (відсутність підтримки розвитку підприємництва ветеранів тощо). Частина із запропонованих чинним законодавством пільг вважають неефективною та не використовують самі ветерани (наприклад, право на першочергове обслуговування в громадських закладах), а частина із

запропонованих державою гарантій соціального захисту на практиці виконується органами місцевого самоврядування, роботодавцями чи іншими особами без належного відшкодування, що сприяє підвищенню суспільної напруги. Саме тому комплексний аналіз застосування передбачених законодавством пільг та гарантій може стати основою для розбудови системи державної підтримки ветеранів, посилення її ефективності та відповідності потребам та інтересам сучасних ветеранів.

Згідно з нормативно затвердженим законодавством ветеранами війни вважаються особи, які брали активну участь у захисті Батьківщини або під час військових дій на територіях інших держав. А саме: «учасники бойових дій; особи з інвалідністю внаслідок війни; учасники війни» [8] (див. рис. 1).

Рис. 1. Характеристика підкатегорій «ветеран війни»

Ветеранами війни вважаються люди, які брали безпосередню участь або були залучені до участі в бойових діях. Але, нормативна база має виняток: учасникам війни також називають працівників тилу в Другій світовій війні.

Право на соціальний захист відповідно до Закону «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» мають також члени сімей загиблих (померлих) ветеранів, постраждалі учасники Революції Гідності та «особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною (наприклад, Герої

України, яким починаючи з 2014 року вручено орден «Золота Зірка», особи, нагороджені орденом Богдана Хмельницького трьох ступенів, орденом княгині Ольги трьох ступенів)» [8]. Тобто претендувати на державну підтримку у сфері соціального захисту ветеранів можуть як звільнені військовослужбовці, так і цивільні особи, які мають визначені у Законі ордени, медалі, звання. Право на тотожний із УБД соціальний захист відповідно до ЗУ «Про статус ветеранів війни...» мають також постраждалі учасники Революції Гідності.

Особливістю отримання ветеранського статусу в Україні є також те, що «найчастіше статус ветерана війни людина отримує ще під час проходження військової служби. Також всі військовослужбовці, звільнені з військової служби з початку особливого періоду (тобто з 2014 році й дотепер) та які залишаються на військовому обліку, зараховуються до оперативного резерву першої черги і за потреби вони можуть бути призвані на військову службу повторно навіть без оголошення мобілізації (або у випадку її оголошення)» [8]. «Така ситуація сприяє змішуванню статусів військовослужбовців та ветеранів. У певний період життя людина може мати одночасно два цих статуси, будучи ветераном на військовій службі, поєднуючи права та обов'язки військовослужбовця із гарантіями соціального захисту, які держава пропонує для ветеранів» [8].

«Серед ветеранів виокремлюють також ветеранів військової служби, цей статус надається особам, які понад 25 років перебували на військовій службі, незалежно від того, чи брали вони участь у бойових діях» [8]. Регулюється такий статус Законом «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [8].

Від початку російської агресії проти України у 2014 році з'явилася нова категорія осіб, які мають статус ветерана — учасники бойових дій, що безпосередньо захищають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України під час участі в АТО/ООС. Понад 400 тис. осіб наразі

мають статус ветерана внаслідок участі в АТО/ООС і ця кількість продовжує зростати. Станом на липень 2021 року в Україні налічувалося понад 902 тис. ветеранів війни відповідно до законодавчо затверджених документів, з яких: 471 208 — учасників бойових дій (з них – майже 424 000 осіб цей статус мають унаслідок безпосередньої участі в АТО/ООС).

Учасниками бойових дій в АТО/ООС, тобто «ветеранок війни», є майже 22 000 жінок.

Крім того, Міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтерів та деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України, що утворена Міністерством у справах ветеранів, статус учасника бойових дій «надано 1 018 особам, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції» [8].

До Єдиного державного реєстру ветеранів війни внесені відомості про «183 працівників установ, підприємств, організацій, які були залучені до безпосередньої участі в АТО/ООС; 104 037 – осіб з інвалідністю внаслідок війни; 211 580 — учасників війни; 115 046 — членів сімей загиблого (померлого) ветерана війни (з них 2758 — діти загиблих внаслідок участі в АТО/ООС); 941 — постраждалий учасник Революції Гідності; 20 — осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною» [8] (див. рис. 2).

Таким чином, станом на 2021 рік понад 2% українського суспільства мали статус ветерани війни, причому сучасні ветерани – це переважно молоді за віком, економічно та фінансово активні люди із активною суспільною позицією.

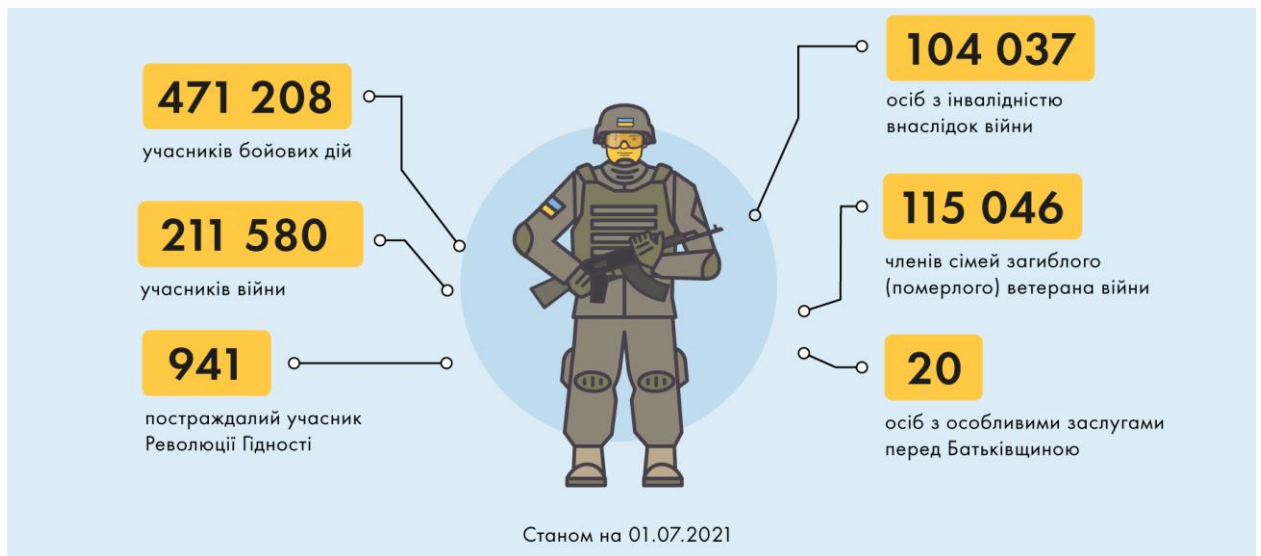

Рис. 2. Кількість «ветеранів війни» (станом на 01.07.2021)

Треба зазначити що офіційно подана статистика не включає членів родин ветеранів, які теж потребують державної допомоги та підтримки під час процесу повернення ветеранів до цивільного життя (надання освітніх, психологічних, юридичних та інших послуг).

Варто також зауважити, що «чисельність військовослужбовців ЗСУ збільшено на 11 000 військовослужбовців, тобто загальна чисельність Збройних Сил України станом на січень 2022 року становить 261000 осіб, у тому числі 215 000 військовослужбовців. Гранична чисельність Національної гвардії визначена законом у 60 000 військовослужбовців. В особливий період вона збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента про мобілізацію, затверджених відповідними законами України. Загальна чисельність Державної прикордонної служби України становить 53 000 осіб, у тому числі 45 000 військовослужбовців» [8].

Значна частина цих осіб уже має або матиме ветеранський статус та потребує ефективної системи державної підтримки під час виконання обов'язків військової служби, а також цілісного механізму повернення до цивільного життя після завершення військової служби.

01 січня 2020 року введено в дію Закон України від 4 грудня 2019 року №329-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції», що надав можливість оформити ветеранський статус добровольцям, що брали участь у захисті територіальної цілісності та незалежності України протягом мінімум 30 днів безпосередньо в зоні проведення АТО у складі добровольчих формувань, які взаємодіяли із ЗСУ, МВС або іншими військовими формуваннями. Це дало змогу на рівні держави визнати внесок добровольців у захист України.

Із січня 2018 року на законодавчому рівні закріплена можливість для членів сімей померлих внаслідок захворювання військовослужбовців (добровольців) отримати статус члена сім'ї загиблого відповідно до законодавчих документів, якщо таке захворювання було набуто під час безпосередньої участі в антитерористичній операції. Така ж можливість передбачена для членів сімей померлих осіб, які «добровільно залучалися до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність)» [8].

Станом на 01.01.2022 року в Міністерстві у справах ветеранів України «функціонує Єдиний реєстр учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» [8].

Проте окремі реєстри ветеранів інших війн, осіб, на яких поширюється чинність закону не створені, хоча ці особи теж мають право на державну підтримку. Тому наразі складно оцінити та індивідуалізувати потреби усіх ветеранів (залежно від віку, вислуги років на військовій службі тощо). Це ускладнює не лише моніторинг статистичних змін, але також негативно впливає на формування проєктів бюджетних програм, спрямованих на соціальний захист ветеранів. Невизначеність кількості осіб, що мають право на пільгу, не дає змоги передбачити ресурси, необхідні для її забезпечення. Окрім того, у відповідальних органах державної влади відсутнє розуміння

релевантності пільг, передбачених законом для різних категорій пільговиків, а це, зі свого боку, стає на заваді комплексному реформуванню системи державної підтримки для ветеранів. Важко визначити рівень затребуваності та ефективності кожної з пільг, особливо серед ветеранів різних вікових груп.

Відсутність оновлюваної статистичної інформації щодо кількості ветеранів, їхнього вікового розподілу не дає змогу індивідуалізувати потреби ветеранів для врахування у процесі формування чи модернізації системи державної підтримки. Хоча очевидним є той факт, що потреби сучасного учасника бойових дій чи працівника тилу в часи Другої Світової війни можуть істотно відрізнятися (наприклад, у сфері необхідності доступу до освіти та перекваліфікації тощо)

У січні 2022 року набув чинності Закон України №1954-IX від 14 грудня 2021 року, який передбачає створення «автоматизованого інформаційного обміну між Єдиним державним реєстром ветеранів війни та автоматизованими інформаційними, довідковими системами, реєстрами та банками даних, держателем яких є державні органи або органи місцевого самоврядування» [8], саме це може зменшити кількість документів, які повинен надавати ветеран для отримання пільги та спростити в цілому механізм отримання державних гарантій. Цим Законом передбачено також створення електронного посвідчення ветерана.

Але, на жаль, обставини після 24 лютого 2022 року, повномасштабного вторгнення на територію нашої держави країни-терориста, що триває і донині: мобілізація та добровільне бажання відстоювати кордони України в складі збройних формувань, свідчать про можливе збільшення кількості осіб, які матимуть право після завершення бойових дій отримати статус «ветеран і ветерана війни». Відсутність релевантної статистики щодо кількості ветеранів негативно впливає на можливість індивідуалізувати державну підтримку. Війна продовжується, це означає, що кількість ветераном і ветеранів війни збільшиться.

1.2 Державні стратегії реінтеграції від військової служби до мирного життя (нормативно-правове забезпечення)

Взаємовідносини в суспільстві щодо реінтеграції від військової кар'єри до цивільного життя, щодо соціального захисту колишніх військовослужбовців та членів їх родин в Україні регулюються понад сотнею нормативних і законодавчих актів. Але система соціальної адаптації (повернення до мирного життя після участі у бойових діях) ветераном і ветеранів війни залишається недостатньо врегульованою.

Питання соціального захисту учасників бойових дій (УБД) регламентуються Законом України «Про статус ветеранів війни та гарантій їх соціального захисту» №45 від 22.10.1993. Положення цього нормативного документу спрямовані на захист УБД «шляхом: встановлення правового статусу учасників бойових дій; забезпечення належних умов для підтримки здоров'я; надання пільг, переваг та соціальних гарантій; формування в суспільстві шанобливого ставлення до них. Законом визначені базові права, пільги та гарантії для учасників бойових дій, але не прописані відповідні механізми та порядки реалізації цих прав, що ускладнює їх використання» [10].

Увага держави в переважній кількості випадків приділяється наданню учасникам бойових дій соціальних пільг, переваг і гарантій. Треба зазначити, що згідно з нормативно-правовою базою соціального захисту ветеранів війни на сьогодні система пільг налічує близько п'ятдесяти видів. Але передбачені державою пільги, переваги і соціальні гарантії здебільшого мають компенсаторний характер, а не мотивуюче спрямування; вони не забезпечують гідного рівня життя колишнього учасника бойових дій; переважна їх частина спрямована тільки на матеріальну підтримку або фінансову допомогу ветеранам, надання певного спектру медичних і психологічних послуг.

«Ветерани війни – це особлива категорія українців, які, безумовно, є патріотами і героями, але також є особами, на життя яких суттєво вплинули

бойові дії. Після війни ветеранам важко повернутися до мирного життя. Фізичне повернення додому не завжди збігається із психологічним. Участь у бойових діях може призвести до переорієнтації цінностей» [10].

У ветеранів часто зустрічається порушення соціальної взаємодії та втрата інтересу до суспільного життя, зниження активності, прагнення до соціальної ізольованості. Внаслідок недостатньої уваги суспільства та держави до проблем ветеранів АТО/ООС у військовослужбовців можливе виникнення комплексу жертви та розвиток посттравматичного стресового розладу» [10].

«Виникає питання необхідності аналізу чинної військово-соціальної нормативно-правової бази. Відповідно до Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р, соціальна адаптація осіб, звільнених із військової служби визначається як складний і тривалий суспільний процес. У найбільш концептуальних рисах вона передбачає освоєння норм і правил нового соціального середовища, пристосування до нових соціальних умов і завершується реалізацією права на працю, вільний вибір роботи та отримання справедливої і задовільної винагороди за неї і в результаті – достойні умови життя. Незважаючи на те, що численними нормативними актами та програмними документами соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей проголошена одним із пріоритетів соціальної сфери військового будівництва, а також окремим напрямом державної соціальної політики, залишається невизначеність у правовому регулюванні відповідного кола суспільних відносин навіть на концептуальному рівні» [20]. Отже, у вітчизняному законодавчому нормативно-правовому полі й науково-методичних дослідженнях «сукупність відносин, пов'язаних з допомогою державними та недержавними структурами колишнім військовослужбовцям реалізувати своє право на

професійну перепідготовку та працевлаштування отримала умовно-узагальнений термін соціальна адаптація» [4].

Прийнято вважати, що правові основи соціальної адаптації почали формуватися ще у 1992 році з прийняттям недержавної Програми соціальної адаптації військовослужбовців. Разом з тим, на рівні актів законодавства «соціально-адаптаційна» нормативно-правова база почала створюватись фактично тільки у 2004 році у зв'язку з прийняттям Закону «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» (2004 р.) [16]. В своїй основі цей документ був покликаний стати основним законодавчим актом щодо соціальної адаптації військовослужбовців, але змістовно він – доповнення Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 р.) [18], де розглядаються процесуальні питання щодо надання виплат та компенсацій тим особам, що звільняються з лав Збройних Сил у зв'язку з скороченням або іншими організаційними заходами.

Закон від 15 червня 2004 року «чітко окреслює як коло суб'єктів (військовослужбовці, які вимушені достроково звільнитись зі служби та члени їх сімей), так і підстави надання певних соціальних преференцій, які умовно охоплюються поняттям «соціальна адаптація» (скорочення штатів або інші організаційні заходи)» [4]. У цьому випадку нормативно встановлюються лише окремі безсистемні соціальні переваги, що можна вважати більш змістовно пристосованими до Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців...». Таким чином, навіть на рівні єдиного поки що акту законодавства про соціальну адаптацію військовослужбовців штучно звужується суб'єктний склад колом осіб, які підпадають під «організаційно-штатні заходи». Разом з тим, «загально соціальний» Закон № 2011-ХІІ, гарантуючи соціальну та професійну адаптацію військовослужбовцям, розширює як суб'єктний склад, так і адаптаційні підстави: «...яких звільнено у зв'язку із скороченням штатів або

проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також військовослужбовцям строкової служби, які до призову на строкову військову службу не були працевлаштовані, а також членам сімей військовослужбовців за їх зверненням» [4].

Аналізуючи існуючі щодо цієї проблеми як нормативних, так і теоретичних підходів умовно узагальнено та виділено два:

- «широке розуміння соціальної адаптації військовослужбовця як елементу його кар'єри» [4];

- «вузьке розуміння соціальної адаптації, при якому штучно обмежується коло суб'єктів особами, звільненими з військової служби у зв'язку з організаційно-штатними заходами, які, до речі, взагалі розглядаються як зовсім інша категорія осіб, що потребують окремого правового регулювання» [4].

Таким чином, постає необхідність узагальнити та об'єднати правові норми, що містяться різних нормативних документах у єдиний правовий акт, що був би логічно узгоджений та в якому системно і вичерпно б врегульовувалась відповідна сферу суспільних відносин та вирішувалися б на належному рівні всі першочергові завдання соціальної адаптації ветераном і ветеранів війни.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЕХНОЛОГІЇ

2.1 Технологічні особливості соціальної адаптації ветеранок і ветеранів війни до цивільного життя

Як для українського суспільства, так і для всієї світової спільноти збройний конфлікт в Україні залишається найактуальнішою проблемою на сьогодні. Більше дев'яти років триває російсько-українська війна та понад рік минув від повномасштабного вторгнення країни-терориста на територію нашої держави. За цей час багато військовослужбовців залишили зону бойових дій. Кожен ветеран війни має пригнічений психологічний стан, багато хто мав поранення різної тяжкості і як наслідок важкий психофізіологічний стан, після повернення усі вони відчувають проблеми із соціальною та професійною адаптацією, а найголовніше – приховані проблеми у міжособистісних стосунках із оточуючими.

Після війни колишнім військовим важко повернутися до нормального цивільного життя: переоцінка всіх цінностей відбулася внаслідок безпосередньої участі в бойових діях.

Після повернення з війни військовослужбовець сподівається на нормальне життя, майже таке, як було до його участі у військових діях, але наражається на зовсім інші реалії. Особливо це стосується військових, які отримали інвалідність внаслідок поранень. Цивільне життя постає перед ветераном з нормами та певними правилами, що стають незрозумілими інколи для колишнього військового. Сприйняття соціуму та соціального середовища, що його оточує, на жаль, зазнає суттєвих змін. Перед колишнім військовослужбовцем постають проблеми через нерозуміння його тими членами суспільства, які його оточують: те, що вважалося нормою до війни, наразі отримує новий сенс; він зовсім по-іншому починає сприймати світ, де він відчував себе комфортно до війни.

Констатуємо, що процес соціальної адаптації колишніх військових ускладнює наявністю негативних стереотипів у нашому суспільстві щодо отримання консультацій таких фахівців, як психологи, соціальні працівники, юристи та інші, бо переважна частина ветеранів сприймає таку допомогу як вияв слабкості та продовжує вважати, що тільки час лікує. Через це ветерани війни намагаються тримати всі проблеми та особисті переживання в собі, ні з ким не ділитися своїми думками.

Треба зазначити, що соціальної допомоги та підтримки потребують також і члени сімей учасників бойових дій через постійну нервово-психологічну напругу. Наразі необхідність застосування технології соціальної адаптації спостерігається й відносно членів родин колишніх військових, які через певні причини мали змінити оточуюче середовище та змушені пережити процес адаптації до нового навколишнього оточення та місце проживання (внутрішньо переміщені особи), які намагаються заново відтворити втрачені у зв'язку з переміщенням соціальні зв'язки. Що триваліший термін перебування в незвичних, змінених особливостях умов, то триваліше й складніше буде відбуватися механізм соціальної адаптації до цивільного життя. Завершальний етап подекуди зумовлений певними очікуваннями повернення до колишнього життя й дуже часто супроводжується тривожними думками щодо потенційного потрапляння в екстремальні ситуації: виникає знервованість, тяжкі емоційні переживання, уповільнення течії часу, а також інші порушення.

Ефективність соціальної адаптації знаходиться в прямій залежності від ставлення суспільства до ветеранів війни та їх уявленням про справедливість. Для колишніх воїнів після повернення до цивільного життя залишається увага до їх проблем та потреб, допомога та захист від держави. Повернення ветерана війни до соціуму, стабілізація їх соціального статусу, можливість спрямувати власні ресурси на активну побудову та відтворення соціальної реальності й соціального середовища – саме в цьому полягає основна мета соціальної адаптації колишніх військових.

Наука розглядає процес соціальної адаптації з двох позицій: по-перше, цей процес визначається докорінною перебудовою всіх функціональних систем окремої особистості під час екстраординарних обставин; по-друге, процес соціальної адаптації характеризується особливим переходом адаптації від звичних до оновлених умов, що конкретно відрізняються від попередніх умов і життя, і діяльності. Науковці наголошують на прямому зв'язку цього процесу з наступними характеристиками: змістовна зміна цінностей, соціальних норм та перебудова потребово-мотиваційної сфери особистості.

Наука відомі різні погляди на характеристику змісту поняття «соціальна адаптація» як процесу та технології. М. Лукашевич обґрунтовує суть окресленого терміна як процесу засвоєння особою соціальних відносин, системи цінностей, норм суспільної поведінки, наявних у суспільстві через матеріальні та духовні компоненти середовища.

О. Безпалько наголошує на тому, що «соціальна адаптація - це процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграцію особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища» [27].

Під соціальною адаптацією вчені розуміють одночасно і процес, і стан. Процесом адаптації вважається процес приналежності особи до певної групи, освоєння нею нових норм, суспільних відносин й обіймання нового місця в структурі відносин та стосунків між членами нової групи. Станом соціальної адаптації називають характеристику дій особистості та групи із соціальним зовнішнім середовищем, що допомагатиме ефективності та успішності адаптації як процесу.

За науковими розвідками визначаємо стадії, що проходить соціальна адаптація:

1. передуюча (або підготовча) стадія відбувається в житті особистості, коли вона розуміє необхідність змін, реально їх сприймає та передбачає. У

цей час відбувається накопичення необхідної інформації про нове середовище, де їй треба буде жити, працювати, це ніби створення інформаційного поля для ефективності адаптаційних процесів у майбутньому;

2. «стадія стартової психічної напруги» [27] – це так званий стартовий момент для запуску процесу переадаптації, коли стан особистості характеризується процесом мобілізації всіх психічних та власних особистих ресурсів;

3. стадія первинної дезадаптації, що характеризується відчуттям особистості на собі впливу всіх факторів нових, пов'язаних зі зміною, умов до існування.

Соціальна адаптація (приспосовування) передбачає організоване соціальне так зване оновлене входження колишніх військовослужбовців в звичайні умови життя та їх діяльності після повернення з війни. Аналіз наукової літератури дозволяє окреслити напрями адаптаційних механізмів, як-от: нетравмуюче, безболісне повернення учасників від екстремальних видів діяльності, пов'язаних з участю в бойових діях, до системи повсякденних звичайних зв'язків і стосунків, поновлення та утвердження їх соціального та особистісного статусу.

Сучасна наука наголошує на виокремленні наступних етапів та напрямів роботи щодо соціальної адаптації ветеранів війни:

Перший етап пов'язаний з обстеженням та проведенням діагностики синдрому соціально-психологічної дезадаптації у колишнього військового (вивчення психоемоційного стану під час звичайного життя, можливих адаптаційних стратегій, вивчення моделей поведінки) за допомогою різних соціальних методик, тестів, психологічних, різних соціологічних анкет. За результатами такої діагностики військовослужбовця слід розробити індивідуальні плани соціального супроводу та реалізувати за допомогою мультидисциплінарної команди фахівців.

Другим етапом визначено проведення індивідуального та сімейного соціального консультивання. Під час проведення індивідуальних бесід у колишнього військовослужбовця виникає можливість просто висловитися про все, що наболіло, фахівець обов'язково повинен виявляти зацікавленість. Особливістю консультацій повинно бути роз'яснення того, що той стан, який вони переживають на даний момент, є тимчасовим, цей стан властивий усім колишнім учасникам бойових дій. Важливо пам'ятати, що ті, кого консультиують, повинні відчувати розуміння, повинні спостерігати готовність до допомоги не тільки з боку профільних фахівців, а й близьких та рідних. Потужним засобом соціальної адаптації повинно бути щире виявлення повного розуміння й терпіння до особистих проблем осіб, які пережили психотравматичні умови внаслідок участі в бойових діях. Відсутність цього з боку рідних та близьких дуже часто може призводити до трагічних наслідків.

Третій етап – психокорекційна робота, спрямована на корекцію особливостей психічного розвитку особистості, що не відповідають моделі чи нормі за соціально прийнятною системою критеріїв. Психотерапевтичної допомоги потребують ті колишні військові, у кого різко вираженими й запущеними є порушення механізмів адаптації (наявність депресії, прояви схильності до алкоголізму, вияви девіантних проявів поведінки тощо).

Четвертий етап пов'язують із процесом навчання саморегуляції (застосування прийому зняття напруження через використання релаксації, аутотренінгів й інших методів).

П'ятий етап характеризується застосуванням соціально-психологічних тренінгів для підвищення адаптивних можливостей колишнього військового та тренінги щодо особистісного його розвитку.

На шостому етапі рекомендовано надання допомоги в професійній адаптації, тобто професійному самовизначенні, ефективним розглядається використання методів профорієнтації з метою перенавчання, перепрофілювання й подальшого працевлаштування.

Чуприна С. наголошує, що «важливою також є розробка цілісної моделі соціальної адаптації військовослужбовців, що брали участь у бойових діях, в якій повинні знайти своє місце всі працюючі з учасниками бойових дій організаційні структури, такі як військкомати, органи охорони здоров'я та соціального захисту населення, фахівців із забезпечення соціальної та психологічної реабілітації, центрів Державної служби зайнятості» [27].

Серед видів діяльності таких закладів та спеціалістів треба відзначити наступні: облік та створення відповідної бази даних, постійне інформування відповідних органів та структур, на кого покладено відповідальність за процес адаптації цієї категорії населення; питання матеріального та фінансового забезпечення (грошові виплати, соціальні пільги) та соціально-правовий захист колишніх військових та членів їх родин; проведення медичних заходів, спрямованих на реабілітацію ветеранів війни; організація та робота відновлювальних та реабілітаційних центрів для колишніх військових; соціальна та психологічна допомога у вигляді реабілітаційних заходів; діяльність, спрямована на професійну адаптацію ветеранів війни тощо.

Таким чином, соціальну адаптацію треба розглядати як важливу складову комплексного захисту, підтримки та допомоги ветеранкам і ветеранам війни, бо саме ця технологія соціальної роботи покликана забезпечувати процес корекції ціннісних орієнтацій, деформованих через участь у зонах бойових дій; застосування цієї технології допомагатиме знімати негативні психічні стани особистості, що сприятиме як емоційно сприятливу самоствердженню колишніх військових у соціальному середовищі. Аналіз технологічних особливостей соціальної адаптації допомагає сформулювати уявлення про можливу модель соціальної адаптації колишніх учасників бойових дій для успішного повернення ветеранів війни до цивільного життя.

2.2 Досвід впровадження цільових програм із соціальної та професійної адаптації ветеранів війни до мирного життя

Офіційно статистичні дані говорять, що станом на 01.01.2022 року в нашій державі нараховувалося практично пів мільйона людей, що мали статус «учасник бойових дій». Станом на сьогодні через продовження бойових дій на території країни статус учасника бойових дій тимчасово не присвоюється. Через це актуальної інформації щодо точної кількості немає, але зрозуміло, що таких осіб стане більше. Органи влади плідно працюють щодо розробки та затвердження державних процесів, спрямованих саме на соціальну адаптацію в суспільство ветеранів. Свідченням цього є слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Інструменти суспільної підтримки ветеранів – учасників бойових дій у післявоєнний період», що відбулися 08 лютого 2023 року. Результатом цих слухань повинні стати нормативно-законодавчі акти для внесення на затвердження Верховною Радою України в галузі державної політики відносно демобілізованих в частині їх адаптації до цивільного життя.

На увагу заслуговує обговорення проблем, пов'язаних із становленням державної політики в сфері захисту та підтримки ветеранок і ветеранів війни, зокрема питань, пов'язаних з розробкою та затвердженням саме цільових програм та проєктів, спрямованих на впровадження технології соціальної адаптації демобілізованих військових. «Ветерани війни розглядаються не просто як об'єкт державної політики, але як і активні його учасники. Об'єктне і суб'єктне ставлення до цієї категорії населення повинно бути відображено в основі і тих майбутніх програм, які будуть, зокрема, реалізовуватися державою», – наголошували учасники слухань [23].

Серед програм, що вже діють сьогодні, можна назвати наступні: ваучери для перенавчання, можливість навчатися в ІТ-професії, «Робота», доступні кредити.

Повага, гідність, зайнятість та економічна незалежність – це все те, що повинен відчувати ветеран після повернення до цивільне життя. Стратегії адаптації демобілізованих будується на чотирьох «китах».

Перше – це економічна незалежність ветерана, вона базується на перекваліфікації його відповідно до військових спеціалізацій або до інших. Його перекваліфікація і робоче місце, яке дає можливість йому бути економічно незалежною і його родині. Законопроект щодо цього 8313 поданий до Верховної Ради України, крім цього Кабінету Міністрів запропоновано створити стипендії для демобілізованих військових замість великої кількості пільг, які сьогодні є, але на 80, на 90 відсотків ці пільги є мертві, бо ці пільги не монетизовані. Таким чином, постає питання заміни сьогодні діючих позитивних пільг, тим самим не дискримінуючи ветеранів, на стипендіальне утримання, обрахунки цього ведуться в залежності від того, скільки людина перебувала в процесі мобілізації, скільки перебувала по бойових розпорядженнях, безпосередньо у бойових діях. Отже, другий «кит» – це кошти, що виплачує держава, економічна незалежність.

Третій «кит» – це житло та програми житлового забезпечення колишніх військових. Коли військовий повертається і родини нема або в нього житла нема, в таких випадках піклування з боку держави мусить бути максимальним.

Четвертий «кит» – цивільна і військова медицина. Саме медицина повністю налаштована на захист військових, які боронять державні кордони та лінію фронту: реабілітація по кожній контузії, по кожному випадку поранення, по кожному випадку інвалідизації, втрати частин тіла тощо.

Для того, щоб ці чотири «кити»: кошти, економічна незалежність, робоче місце, житло, медичні послуги – були дуже швидко опрацьовані, для цього потрібно більше навантаження на Міністерство ветеранів і створення цієї служби, що має бути як хаб, для супроводу саме військовослужбовця (прикладом може виступити «Шлях ветерана», розроблений Міністерством у справах ветеранів і адаптований на українську мову Veteran Hub).

А тому постає задача про впровадження п'ятого «кита», який мусить всі ці чотири по сенсу кити організувати вже у конкретній структурі, де потрібні будуть руки волонтерів, громадських організацій, всіх зацікавлених, для того, щоб переналаштувати демобілізованих на допомогу іншим демобілізованим. Це має бути окремою бюджетною програмою, що повинна бути втілена організаційно в життя. Робота всіх державних органів влади повинна бути спрямована на створення ладу й соціального спокою після закінчення війни також.

Проведений аналіз діючих цільових програм та проєктів дозволяє охарактеризувати найпоширеніші.

На увагу заслуговує ініціатива Міністерства у справах ветеранів щодо автоматизації послуг за допомогою системи «е-Ветеран» та електронного кабінету ветерана, за допомогою якого можна віднайти та ознайомитися з корисною інформацією щодо гарантій соціального захисту. Саме ці електронні програми створені та працюють для надання можливості ветеранам у більш зручній формі взаємодіяти з органами державної влади в процесі реалізації державних пільг та гарантій, в електронному режимі, без особистого відвідування різних державних установ та організацій. Застосування і використання системи інформаційних ресурсів «е-Ветеран» (див. рис. 2) та електронного кабінету ветерана допоможе індивідуалізувати державну підтримку ветеранам та ветеранам війни.

Як позитивний факт треба відзначити запровадження та повноцінного функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів (з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних). Цей електронний реєстр даватиме змогу більш ефективно оцінювати вплив пільг та послуг на добробут колишніх військових, здійснювати зміни та реформування всієї системи державної підтримки відповідно до потреб сучасних ветеранок і ветеранів та членів їхніх родин. Відсутність релевантної статистики щодо кількості ветеранів негативно впливає на можливість надання їм підтримки та допомоги.

Наразі відсутня можливість чітко відстежувати динаміку змін кількості ветеранок та ветеранів війни через відсутність єдиної інформаційної бази. Створення такої бази було би покликано на запобігання бюрократичного хаосу, допомогло би спростити механізми надання необхідних пільг та потенційно матиме позитивний вплив на реформування системи державної підтримки ветеранок і ветеранів війни а розрізі аналіз потребу і пріоритетів демобілізованих. Ефективність використання такої системи пов'язана була б з плануванням державної політики у сфері ветеранських справ, формуванням бюджетних видатків. Єдиний державний реєстр ветеранів повинен містити узагальнену інформацію не тільки стосовно статистичної кількості ветеранів, а й може стати підставою для надання ветеранського статусу, цей реєстр дозволяв би висвітлювати й інформацію щодо пільг та гарантій, що найбільш активно використовуються колишніми військовими. Такий реєстр надавав би змогу здійснювати раціональне планування бюджетних видатків та забезпечувати поступове реформування всієї системи державної підтримки колишніх військових щодо відповідності індивідуальним їхнім потребам.

Найактуальнішою проблемою для сучасних ветеранів після завершення ними військової служби в межах соціальної адаптації є їх професійна самореалізація. Важливою частиною реінтеграції ветеранок і ветеранів війни до мирного життя є професійна переорієнтація, підвищення кваліфікації, можливість здобуття нового фаху чи започаткування власної справи. Останні

соціологічні дослідження свідчать, що майже половина ветеранів війни після завершення служби змінюють роботу, незважаючи на збереження місця роботи на час особливого періоду, що закріплено законодавчо. Розподіл поточного статусу працевлаштування ветеранів щодо статусу до служби (див. рис. 3).

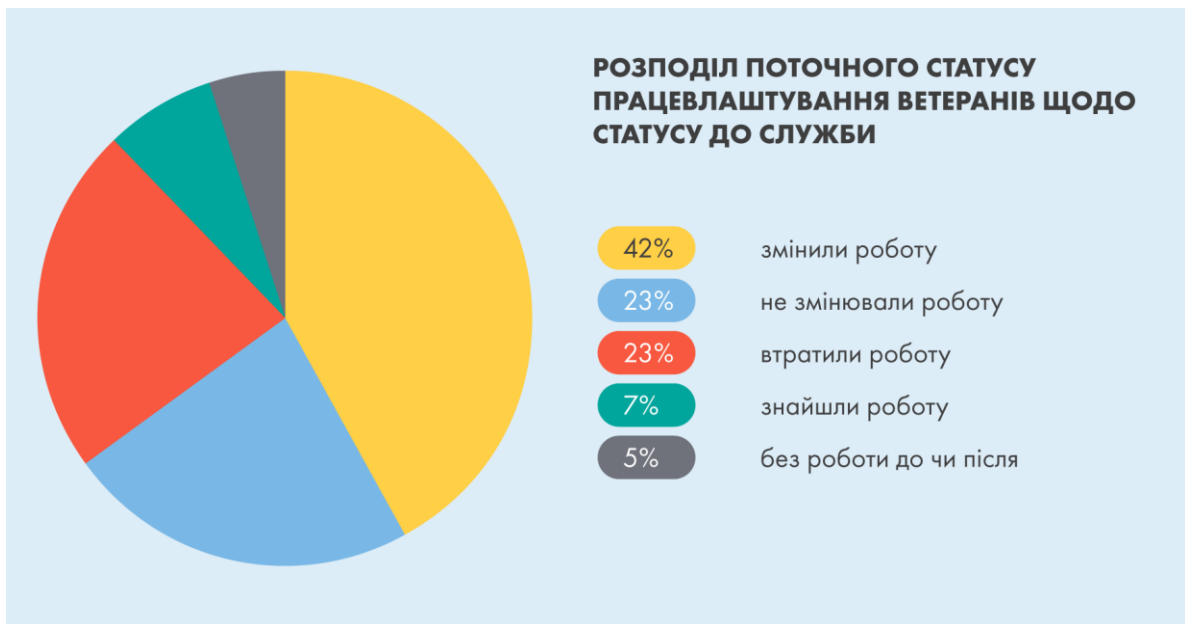

Рис. 3. Розподіл поточного статусу працевлаштування ветеранів щодо статусу до служби

Дуже часто ветерани наражаються на небажання роботодавця брати на роботу особу, яка має ветеранський статус, через наявний статус, що вимагатиме дотримання додаткових державних гарантій, пов'язаних із відпустками, збереженням місця роботи на період участі такого працівника безпосередньо в бойових діях під час, наприклад, дії військового стану. Професійна адаптація виступає одним із головних чинників для ефективного повернення до цивільного життя. Державні пільги та послуги у сфері зайнятості для ветеранок і ветеранів війни: освіта, професійна адаптація, допомога під час відкриття власної справи, гарантії у сфері працевлаштування, трудової зайнятості, а також перекваліфікації колишніх

військових – це важливі елементи реінтеграції ветеранів до цивільного життя.

На наш погляд, соціальна політика в державі спрямована на допомогу ветерану допомогти вийти з кола проблем та запобігти тому, щоб колишній військовий не опинився у складній життєвій ситуації та обставинах разом зі своєю родиною. Якщо проаналізувати, то традиційно соціальна політика стосовно ветеранів війни ґрунтувалася виключно на виплатному, тобто грошовому, компоненті, іншими словами держава виплачувала якісь кошти, і на цьому соціальна підтримка завершувалася. На наш погляд, також суттєвою вадою запровадження соціальної політики відносно ветеранів війни залишалось те, що поза системою соціальної підтримки опинялась родина ветерана та її члени. Виключенням була ситуація, пов'язана із загибеллю ветерана, в цьому випадку родина отримувала компенсацію та грошове утримання членів родини загиблого військового. На сьогодні у фокусі державної соціальної підтримки повинен бути не лише ветеран, але й підтримка його сім'ї. Наразі держава намагається створити екосистему, де в центрі опиниться саме родина ветерана разом з ним самим на всіх етапах роботи.

Реалізація державної соціальної політики наразі планується за трьома ключовими напрямками. Перше – це підтримка ветеранів війни відразу після їх демобілізації. Міністерство соціальної політики налагоджує зараз співпрацю з Міністерством оборони в контексті навчання працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (допомога соціального працівника) для того, щоб вони могли якісно допомагати, переадресовувати ветеранів до відповідних фахівців та служб з метою надання комплексу соціальних послуг як ветерану, так і його членам його родини після його мобілізації. Ця робота – це якісний проміжний етап повернення від військового до цивільного життя ветерана війни.

Друге – це послуга соціального супроводу, тобто це комплекс заходів за напрямками, що передбачає вирішення основних проблем ветеранів та

задоволення виявлених індивідуальних потреб колишнього військового. Побудова системи супроводження (соціального супроводу) ветеранів кейс-менеджерами включатиме: управління випадком, ведення випадку та надання послуг відповідно до індивідуальних потреб кожного ветерана. З цією метою заплановано впровадження системи електронного кейс-менеджменту, як складової Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Основна мета цього електронного кейс-менеджменту – це створення умов для надання соціальних послуг ветеранам і ветеранам війни, мінімізації зіткнення колишнього військового з бюрократичною машиною, для допомоги у подоланні тих ризиків, з якими вони можуть стикатися в процесі повернення до цивільного життя. Як буде працювати кейс-менеджер в системі підтримки ветеранів і ветеранок: кейс-менеджер буде спрямовувати ветерана до безпосередньо профільного фахівця відповідно і залежно від оцінки потреб ветерана, профільний фахівець повинен, власне, надати необхідну підтримку та допомогу. Методом роботи буде консультування, в тому числі, наприклад, щодо оформлення документів, прав і гарантій ветерана, можливості отримання допомоги. Також буде можливість отримати психологічне консультування (або індивідуальне, або групове, у тому числі у групах взаємодопомоги). Психологічна підтримка буде надаватися в роботі із страхом, з травмою, з втратами, а також це може бути психологічна підтримка членам родини до повернення ветерана.

По-третє, важливим аспектом забезпечення державної соціальної політики відносно ветеранів війни є питання представництва інтересів, це допомога у встановленні зв'язків з різними роботодавцями та стейкхолдерами, це залучення спільноти ветеранів для надання допомоги за принципом «рівний – рівному».

І ще одним важливим компонентом соціальної політики відносно ветеранів є реабілітація тих, хто отримав інвалідність внаслідок війни. Метою соціальної політики є допомога ветерану, який отримав інвалідизацію, максимально повернутися до повноцінного активного життя.

Наразі держава працює в цьому напрямі з різними міжнародними організаціями, що надають суттєву підтримку, і на базі закордонних закладів пілотується послуга соціальної реабілітації та реінтеграції ветеранів та членів їхніх родин.

Держава планує також запуснути проєкт із надання соціальної підтримки ветеранам і ветеранам війни в закладах охорони здоров'я. Планується введення в закладах охорони здоров'я в штатний розпис посади соціальних працівників, функції яких окреслюватимуть надання допомоги ветерану отримати можливість протезування, забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації: протезно-ортопедичні вироби, в тому числі ортопедичне взуття; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; засоби для пересування; допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому; меблі та оснащення; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією тощо) та допомагати членам родини ветерана, який отримав інвалідність вчитися жити з цією інвалідністю, долати психологічні зокрема проблеми, які виникають після інвалідації.

Отже, як бачимо ключовими аспектами державної соціальної політики відносно ветеранок і ветеранів війни виступають як забезпечення якісними соціальними послугами ветерана та членів його родини, так і безпосередньо процес його реабілітації. Дії цільових програм та проєктів мають бути спрямовані на те, щоб ветеран був спроможний повернутися до ринку робочої сили, має стати максимально економічно незалежним від держави, повинен стати членом армії відновлення, а не людиною, яка буде залежати від держави протягом всього свого життя.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження дійшли наступних висновків:

1. Ветерани та ветеранки війни – це особлива вразлива категорія населення України, це ті особи, які брали безпосередню участь у бойових діях, особи, які потребують допомоги у процесі соціальної адаптації до цивільного життя закінчення військової кар'єри. Відсутність точних статистичних даних щодо кількості таких осіб не дає можливості повноцінно індивідуалізувати державну підтримку. Війна триває, а значить кількість ветеранок і ветеранів війни буде збільшуватися.
2. Нормативно-законодавчо система залишається недостатньо врегульованим процес соціальної адаптації колишніх військових. Наразі державою передбачені пільги й соціальні гарантії для колишніх військових, хоча вони здебільшого мають компенсаторний характер; вони не можуть повною мірою забезпечити гідний рівень життя ветерана війни; в переважній частині допомога – це тільки матеріальна підтримка; законодавчо не врегульованим до кінця залишається комплекс необхідних медичних і психологічних послуг. Тому комплексний аналіз механізму надання пільг та гарантій може вважатися основою для удосконалення та впровадження системи державної підтримки ветеранів процесі їх повернення до цивільного життя після військової служби.
3. Соціальна адаптація являє собою процес пристосування особи до умов оточуючого соціального середовища, характерною ознакою є процес формування системи взаємовідносин між соціальними об'єктами, входженням особистості до складу соціальних груп, засвоєння соціальних умов, прийняття існуючих норм та цінностей соціуму. Ефективним буде вважатися процес соціальної адаптації у зв'язку із ставленням суспільства до ветеранів війни. Для колишніх воїнів важливим є увага до їх проблем та потреб, а також допомога та захист

від держави. Процес соціальної адаптації колишніх військових буде гальмуватися внаслідок поширення негативних стереотипів щодо важливості отримання консультаційної допомоги таких фахівців, як психологи, соціальні працівники, юристи тощо, через сприйняття переважною частиною ветеранів війни такої допомоги ніби проявом людської слабкості.

4. Наразі необхідність удосконалення та поширення механізмів розроблення та затвердження державних процесів, що спрямовані безпосередньо на соціальну адаптацію в суспільство ветеранів. Аналіз досвіду впровадження в нашій країні цільових програм та проєктів, покликаних впроваджувати технологію соціальної адаптації демобілізованих військових, надає змогу говорити про початок такої роботи і про те, що цей напрям діяльності видається перспективним та дуже необхідним. Серед програм та проєктів, що мають соціально-адаптаційний характер, та які діють наразі в країні слід відзначити наступні: «Робота, ваучери для перенавчання, можливість навчатися в ІТ-професії, доступні кредити, можливість здобуття нового фаху, започаткування власної справи, ініціатива Міністерства у справах ветеранів щодо автоматизації послуг за допомогою системи «е-Ветеран» та електронного кабінету ветерана, Єдиний державний реєстр ветеранів, система соціального супроводу ветеранів кейс-менеджерами, соціальна реабілітація ветеранок і ветеранів війни тощо.
5. Треба наголосити, що соціальна адаптація – це один із механізмів соціального захисту колишніх військових, спрямований на активне гармонійне пристосування та адаптації до умов цивільного життя після завершення військової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонов Г. Програма соціальної адаптації військовослужбовців. [Електронний ресурс]. - URL: http://www.idc.org.ua/idc/ukr/per4_3.htm
2. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців [Електронний ресурс]. - URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Бейкун А.Л. Шляхи розвитку та системного узгодження чинної військово-соціальної нормативно-правової бази [Електронний ресурс]. - URL: <http://lawconf.kpi.ua/2016/paper/view/8588/3555>
5. Берездецька Л. Особливості користування державними програмами демобілізованими учасниками АТО в українському суспільстві [Текст] / Л.Берездецька // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2016. – Випуск 1/2 (29-30) – С. 30-38.
6. Вдовиченко Т. Соціальна та професійна адаптація звільнених військовослужбовців як об'єкт фінансового забезпечення / Т.Вдовиченко // Світ фінансів. – 2017. № 1 (50). – С. 166–180.
7. Гордієнко Є. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій / Є. Гордієнко // Ефективність державного управління [Текст]. — Вип. 1 (54). Ч. 1. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. — С. 117-125.
8. Громадською організацією «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня». Аналітичний звіт. Виконання Плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції / ГО «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня». – 2017 - [Електронний ресурс]. – Електронні дані. - Режим доступу: <https://legal100.org.ua/wp->

- content/uploads/2018/06/ Analitic_Report_2017_359r.pdf (дата звернення 02.09.2018 р.). – Назва з екрана.
9. Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників АТО. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій. 2018. [Електронний ресурс]. - URL: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodonadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html>
 10. Комарова Н.М. Адаптація до цивільного життя ветеранів російсько-української війни [Електронний ресурс]. - URL: <https://dimp.gov.ua/adaptatsiia-do-tyvilnoho-zhyttia-veteraniv-rosijsko-ukrainskoi-vijny/>
 11. Красильщиков А. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та в зарубіжних країнах) / А. Красильщиков // Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 117–125. / [Електронний ресурс]. - URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11705/12-Krasulshukov.pdf?sequence=1>
 12. Кучер Н. Соціальні гарантії – запорука боєздатності армії [Електронний ресурс]. - URL: <http://sdpuo.com.ua/news/actualarticle/3fd452ad7d61e/>
 13. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. і випр. Київ : МАУП, 2003. 168 с.
 14. Ніздрень О.А. Активізація соціального капіталу як чинника підтримання психологічного здоров'я ветеранів війни на сході України [Текст] / О.А. Ніздрень // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. - №4 (29). – С. 111 – 117.
 15. Після війни: список пільг для учасників АТО [Електронний ресурс] // ОГО. - Режим доступу: <http://ogo.ua/articles/view/2017-12-08/90712.html>. – Назва з екрана.

16. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 36, ст.444 / Закон України від 15 червня 2004 року № 1763-IV [Електронний ресурс]. - URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1763-15>. - Заголовок з екрана
17. Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності / Постанова Кабінету Міністрів. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>
18. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190 / Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ [Електронний ресурс]. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>. - Заголовок з екрана
19. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту / Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>
20. Про схвалення Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р [Електронний ресурс]. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80>. - Заголовок з екрана.

21. Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад. За ред. К.Д.Бабова, І.Я.Пінчук, В.В.Стеблюка. - Одеса, 2015. - 240 с.
22. Семигіна Т. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи [Текст] / Т.Семигіна // Україна в сучасному світі: виклики і можливості/ Зб. тез Міжнарод. наукової конференції викладачів, аспірантів і студентів – К.: Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. – С. 12.
23. Слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Інструменти суспільної підтримки ветеранів - учасників бойових дій у післявоєнний період» 08 лютого 2023 року
https://komspip.rada.gov.ua/news/diyal_kom/stenogr/75827.html
24. Сороківська О. А., Котовська І.В., Луциків І.В. Формування ефективної політики зайнятості ветеранів АТО: загальнодержавний та регіональний аспекти [Текст] / О. А. Сороківська, І.В. Котовська, І.В. Луциків // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – №18. – С. 366-372.
25. Соціальна адаптація учасників АТО та членів їх сімей [Електронний ресурс]. - URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24175>
26. Тареліна А. Сучасні проблеми соціальної адаптації колишніх військових на етапі трансформації українського суспільства. [Електронний ресурс]. - URL: <http://www.google.com.ua/search?q=cache:UDXivhMKDzsJ:kharkiv.iatp.org.ua/cpia>
27. Чуприна С. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів як технологія попередження соціальної напруги [Текст] / Габітус Випуск 12. Том 1. 2020. С. 62-67 / [Електронний ресурс]. - URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/12-1.pdf

28. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Шапшалов Ігор Вікторович,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не піддроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

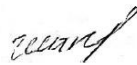
– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.09.2019
(дата)

(підпис)

Ігор Шапшалов
(ім'я, прізвище)